

LA POESIA D'ANTONIO
MACHADO
A LA POESIA DE MARIÀ
VILLANGÓMEZ

D'entre els molts i variats aspectes que es poden estudiar a l'obra poètica de Marià Villangómez Llobet, n'hi ha un que m'atreu poderosament l'atenció. És el de la presència de la poesia d'Antonio Machado a la seva poesia, objecte del present treball, resultat d'una dedicació intensa i exclusiva, en el qual, però, no pretenc haver esgotat el tema, ni de molt, sinó gairebé sols haver aixecat la llebre, com aquell qui diu...

Cada relectura dels poemes de Villangómez, no sols renova el plaer que s'obté fruit d'una creació artística rodona com és la seva, sinó que brinda l'oportunitat de descobrir-hi racons i matisos no percebuts abans.

En el cas que ens ocupa, sens dubte hi han contribuït tants i tants de textos en prosa, en els quals Villangómez teoritza i reflexiona sobre la seva poesia o la dels altres, i que ben sovint va recollir en llibres que són en aquest sentit una font d'informació inapreciable, com *Alguns escrits sobre les Pitiüses, D'adés i d'ahir, Parlar i escriure, El llambreg en la fosca...* Encara molts secrets ens seran desvetllats quan es publiquin els seus papers inèdits, les seves conferències i la seva correspondència, sobretot.

La poesia de Villangómez és bastida amb tanta cultura com saviesa proporciona el coneixement que s'obté amb l'exercici de qualsevol art, de qualsevol ciència. Així, llegint, rellegint,

Jean
Serra

R

27

estudiant, comentant una poesia com la seva, el lector pot ell també eixamplar la seva cultura, pot augmentar la seva saviesa.

A vegades la lectura d'una obra literària –la contemplació d'una pintura– ens ajuda a descobrir-nos a nosaltres mateixos, ens desvetlla, i conforma, la nostra pròpia ànima.

Així, a l'hora d'encetar l'itinerari que ressegurem, el primer que podem dir és que Villangómez troba en Machado el que ell ja duia, d'alguna manera, en el seu interior. Llegint la seva poesia va desvetllant-se la seva pròpia ànima poètica. L'obra de Machado va descobrint-li el seu amor per la terra, pel paisatge, per la gent... Més endavant, de Machado, Villangómez destacarà «el seu amor al paisatge, a l'element físic que l'envolta, i el seu gran poder descriptiu, unit a una màgica capacitat de suggerència» (M. V. L. «Un poeta en el Modernismo: Antonio Machado», conferència). És evident que quelcom del que batega en la poesia del gran sevillà es fa eco en les pregones inquietuds del poeta eivissenc.

Per tant, més que d'influències, podem parlar d'afinitats. Al capdavant, en literatura és el deixeble qui tria el seu mestre. I Villangómez, com va més, adopta l'obra de Machado com a mestrivola de la seva, si més no, durant la primera etapa, la de la joventut, la dels primers versos, com ell mateix reconeixerà.

D'algun poeta, així mateix molt admirat, Villangómez no volgué deixar-se influenciar. Per exemple, de F. G. Lorca, el qual estimava molt i va llegir amb profusió. D'altres, la influència és més de concepte –Bécquer, Maragall–, o de llengua –Carner, Riba. Als poetes de l'Escola Mallorquina, amb els quals se'l va emparentar, els llegeix, sobretot, després de la guerra civil del 1936-39, quan en coneix alguns dels seus representants vius, com Miquel Ferrà. D'entre els poetes estrangers va admirar molt Leopardi i Rilke. Dels antics, Horaci, Virgili, Homer i Dante. Però és entre els poetes castellans que trobem els seus preferits: Darío, Machado, J. R. Jiménez..., i els de la Generació del 27, Cernuda i Guillén.

Villangómez, podríem dir, com veurem, incorpora, reinterpretar i ret homenatge a Machado, i creiem que aquell inicial «cuido aixecar-me» del seu poema «A un poeta», que tractarem més endavant, es converteix a la fi en un assolir com a mínim la mateixa alçada que el seu mestre, del qual ha estat, sense dubte, un digne deixeble i no un modest imitador.

Primeres lectures, primeres preferències

Una font interessant per a conèixer quines foren les primeres lectures de Villangómez, i aviat les seves preferències, és el capítol titulat «Les petites biblioteques», que figura al seu llibre *El llambreg en la fosca*, que vaig poder llegir molt abans inèdit, per gentilesa del seu autor, i després a les revistes *Eivissa* i *El Pitiús*.

La primera d'aquestes biblioteques va ser la de casa seva, la del despatx del seu pare, un despatx de metge, «amb llibres vells i nous –evoca Villangómez–, de medicina o de literatura». És la primera que va tenir al seu abast, sense restriccions de cap classe.

Així, aquell encuriós i voraç lector va alternar, des de ben petit, autors espanyols, castellans i alguns catalans com Verdager, amb autors estrangers.

Marià Villangómez ens informa que el seu pare, que era afeccionat a la literatura, copiava els poemes que més el plaïen en una llibreta i que s'agradava de llegir-los en veu alta. De manera que el fill, futur poeta, a més d'escoltar-los, els llegia ben sovint. Diu que en aquella llibreta «hi havia poemes de Rubén Darío, de Villaespesa, de Carrere, d'Antonio Machado»... Ja tenim fixada la primerenca trobada de Marià amb el poeta que admirarà com més va més. De fet, ell mateix recorda: «Quant als poemes castellans copiats, admirava la sonoritat i el lirisme dels de Rubén, però em sentia estranyament

commogut, ja de bell antuvi, amb els d'Antonio Machado», i confessa sense recança que «en alguns dels meus primers versos es reflectia aquesta adoració».

El que jo he volgut fer, precisament, és posar en relleu aquesta adoració assenyalant els rastres machadians en els seus versos, si més no, els més visibles.

Una altra petita biblioteca que visitava «des de ben jove», era la del Casino de Ibiza, situat al barri de la Marina, devora el moll, de la ciutat d'Eivissa. Entre els molts llibres importants que hi va llegir, hi podia consultar, també, diversos setmanaris de l'època que hi arribaven, entre els quals, *La Esfera*, segons ell la revista més literària, on «de tant en tant apareixia una poesia d'Antonio Machado».

Com veiem, el tracte amb la poesia del gran sevillà continuava, ara ja fora de casa seva, i creixia el seu interès, que era prou important com perquè enllà dels anys no s'esborri dels records infantils i adolescents.

Finalment, a la biblioteca d'Ebusus, societat cultural i recreativa, també de la ciutat d'Eivissa, fundada als anys vint, hi llegiria molts altres llibres essencials de la literatura espanyola i universal, entre els quals cal destacar *Soledades, galerías y otros poemas*, d'Antonio Machado. La societat Ebusus rebia la prestigiosa *Revista de Occidente*, que el va interessar força, pels articles que publicava, i també pels poemes que hi apareixien de noms que aviat esdevindran importants: Pedro Salinas, Jorge Guillén, Vicente Aleixandre, Luís Cernuda...

M'he cenyit a ressenyar, només, les trobades, en una època crucial, amb Antonio Machado. Però destaquem que tot un seguit d'autors importants estalonaren aquestes lectures. Des dels castellans, Baroja, Azorín, Unamuno, als estrangers Verne, Leopardi o Tolstoj, passant pels catalans Llorenç Riber, o el ja mencionat Jacint Verdaguer.

A Barcelona, més endavant, mentre hi era estudiant universitari, eixamplà el seu coneixement de Machado i d'altres poetes.

De la poètica de Machado a la poètica de Villangómez

Hem establert la fonda impressió que produeix en Villangómez la poesia de Machado, ja des de les primeres vegades que la llegeix. Ara podríem veure la similitud de les dues poètiques. Per a fer-ho seguirem uns textos en els quals Villangómez parla de la seva pròpia concepció de la poesia i els compararem amb fragments d'un altre text fonamental, la magnífica conferència inèdita, «Un poeta en el Modernismo: Antonio Machado», que va pronunciar a Ebusus, Eivissa, el dia 12 de març de 1948.

Aquesta magnífica conferència de Villangómez sobre Machado ens és utilíssima en diversos aspectes. No sols palesa com coneix profundament la seva poesia, com l'estima i l'admira, sinó que posa de manifest l'ample coneixement que tenia de la literatura castellana.

Villangómez, en l'anàlisi que fa de la poètica de Machado, està elaborant d'alguna manera la seva pròpia poètica. ¿Vol dir això que segueix els seus passos? Que l'imita? No, en absolut. Vull dir que Villangómez troba en la poesia de Machado –i per això l'adopta com a mestre– el que ell mateix ja duia a dintre seu i que al llarg dels anys desenvoluparà creant la seva personalíssima obra poètica. Veiem així confirmada la idea de Marià Manent quan deia que les influències literàries en el fons no són altra cosa que coincidències o afinitats.

Villangómez, com cap poeta, no sorgeix del no-res. Ell beu d'una poesia preexistent, en llengua pròpia, però també en altres llengües. I així com va descobrint els poetes predilectes, els freqüentarà tota la vida. Ara bé, com en el cas de Machado, la veu de Villangómez tampoc «no era eco de la de ningú». Ell va saber formar-se conscienciosament a la vora d'uns poetes esdevinguts ja clàssics, però va aixecar un corpus poètic totalment personal.

Vegem un idea sobre la poesia en general, apuntada per Villangómez a l'inici de la seva conferència (i tradueixo del castellà en què fou escrita):

La poesia apunta un altre objectiu que la literatura, encara que cal reconèixer que amb els mateixos mitjans: la paraula i sols la paraula; gasiu instrument per a una tasca tan subtil i delicada, però que en mans dels grans poetes és susceptible de dessembussar-se fins al punt de ferir, de manera màgica, aqueix món impalpable i misteriós de la poesia, i d'expressar, miraculosament, l'inefable (M. V. L.).

Villangómez opina que la poesia no és una cosa exclusivament literària, sinó que podem trobar-la en altres manifestacions artístiques:

La poesia –diu– pot penetrar-ho tot, començant per la literatura, i continuant per la pintura i la resta de les arts, [...] de manera que hi haurà –afegeix– literatura poètica i no poètica, pintura amb poesia i sense ella, etc. (M. V. L.).

De la veu d'Antonio Machado afirmava «que no era eco de la de ningú», però reconeixia que «en tota veu es pot percebre un fons d'obscures ressonàncies». La personalitat del gran poeta sevillà, venia a dir, era prou poderosa i original com per no deixar-se engolir pels corrents literaris llavors en voga, en particular pel Modernisme.

Aquest mateix criteri, pensem, pot aplicar-se a Marià Villangómez. La seva poesia no s'assembla a la de cap altre poeta, però, tanmateix, s'hi poden reconèixer entre les obscures ressonàncies clares influències d'altíssims poetes, entre els quals ocupa un lloc destacat Antonio Machado, com es posa en evidència llegint detingudament els seus poemes i comparant alguns dels seus versos on es detecten afinitats machadianes amb els originals d'on procedeixen, jo diria que gairebé sempre d'una manera conscient per homenatjar el seu mestre. La predilecció per Machado ja hem vist que li venia d'al·lot.

Per a Villangómez, el poeta ha de tenir una veu pròpia, conreada al marge de modes i escoles, i a l'hora d'escriure partirà de la vida. De fet, ell manifestarà en una entrevista que «a l'inici de la meva poesia hi ha la meva vida» (Entrevista amb Jesús García Marín. *Parlar i escriure*).

Entre tot d'altres fragments significatius de la conferència, n'hi ha un de revelador:

Més enllà de les paraules, del seu so, del seu significat, més enllà de la música i del sentit lògic de les frases, hi ha una atmosfera subtil, estremida de ressonàncies inefables, que és exclusiva dels grans poetes (M. V. L.).

No recorda, d'alguna manera, aquesta altra asseveració?:

Hi ha una poesia informulada, immensament més àmplia que la que resulta d'una avinentesa on concorrin sentiments, treballs i encert.

És del propi Marià Villangómez, extreta del pròleg que va escriure per a la primera edició d'*Elegies i paisatges* (1949).

Resseguint la petja de Machado

Al pròleg a la primera edició d'*Elegies i paisatges* (1949), Villangómez confessa que havia escrit la majoria dels poemes que componen el llibre sense pensar en la seva publicació. Afirmar que «bona part constitueixen un soliloqui». Ja aquesta idea de soliloqui podríem aventurar que és d'arrel machadiana, si hem de tenir en compte aquell vers del famós poema titulat «Retrato»:

Quien habla solo espera hablar a Dios un día.

Per altra banda, el tema de la soledat és predilecte de tots dos poetes.

Ara anirem veient el que a mi em semblen rastres de la poesia de Machado en la poesia de Villangómez. Van en primer terme els versos de Villangómez, seguint l'ordre en què apareixen en els seus llibres, i a continuació els de Machado d'on procedeixen.

Novembre. Eivissa. Carrer
sota l'aigua freda i grisa.
Entre les cases, el camp,
ample i tou, amb les cortines
de pluja que ara es descorren,
ara s'adensen. Migdia
de fum retort als teulats
i d'un rostre rera els vidres.
Per l'empedrat, insistents,
les gotes de pluja dringuen.

M. VILLANGÓMEZ
«Pluja de novembre»
Elegies i paisatges

Invierno. Cerca del fuego.
Fuera llueve un agua fina.

ANTONIO MACHADO
«Poema de un día»
Campos de Castilla

R

En el poema de Machado, l'acció transcorre a la tarda; en el de Villangómez, és el migdia, però igualment el poeta es mira com plou des de la casa.

34

Pacient, el pastor
mena els seu blanc ramat
d'ovelles lentes, dòcils...

M. VILLANGÓMEZ
«Imminència de l'hivern»
Elegies i paisatges

Ya los rebaños blancos, por entre grises peñas,
hacia los altos prados conducirá el pastor.

ANTONIO MACHADO
«Recuerdos»
Campos de Castilla

Rera les seves mules, el pagès,
ferm el braç al mantí, la roja terra,
ja amb pluges, va llaurant.
Deixa caure en el solc, oberta entranya,
la llavor la pagesa de la mà.

M. VILLANGÓMEZ
«Imminència de l'hivern»
Elegies i paisatges

Y tras la yunta marcha
un hombre que se inclina hacia la tierra
y una mujer que en las abiertas zanjas
arroja la semilla.

ANTONIO MACHADO
«Campos de Soria»
Campos de Castilla

R

35

Digues-me, ombra amiga, que anit, pres de recança,
al fons de la meva ànima en màgic somni he vist.

M. VILLANGÓMEZ
«Escrit a la guerra», 2
Elegies i paisatges

¡Oh, dime, noche amiga, amada vieja,
que me traes el retablo de mis sueños...

ANTONIO MACHADO
Del camino

Existeix un altre poema emblemàtic de Villangómez, on crec
percebre l'eco d'uns altres versos de Machado:

TERRA NATAL

Arrelar, com un arbre, dins la terra:
no ser núvol endut d'un poc de vent.
Sobre els camps coneguts de cada dia,
veure un cel favorable i diferent.
Mirar com cau, quotidià, el crepuscle,
cada cop renovant-me el sentiment.
Damunt la terra nostra i estimada,
del cor neixen el pi, l'aire i l'ocell.
El blanc record de la infantesa hi sura,
i ha de fer bo, aquest sol, als ossos vells.
Vull escoltar-hi aquest parlar que arriba
de molt antic als llavis de la gent.
El meu amor, la ferma companyia,
vull somiar-hi, entre la mar i el vent.

M. VILLANGÓMEZ
Elegies i paisatges

El primer vers d'aquest poema recorda, segons el meu parer, aquest d'Antonio Machado:

Porque el árbol ahonda en tierra dura.

ANTONIO MACHADO
«Glosando a Ronsard...»
Nuevas canciones

I el vers núm. 8 de «Terra natal», en la seva enumeració d'elements de la Natura, recorda un altre vers de Machado, igualment enumeratiu, que fa:

Una neblina opaca confunde toda cosa:
el monte, el mar, el pino, el pájaro, la rosa.

ANTONIO MACHADO
«Apuntes, parábolas, proverbios y cantares»
Poesías completas

La terra –Camps de Castella, de Sant Rafel o de Balansat–, és la font nodridora de tot el que és viu, és l'espai on es desenvolupa la humana existència, l'escenari dels seus amors i també dels seus drames. Per a aquests dos poetes, el bocí de la terra que estimen, perquè hi han nascut o perquè l'adopten, representa tota la terra, els homes d'un lloc no difereixen gaire dels homes d'un altre lloc. Tanmateix, és ben cert que el paisatge que a tots dos els agrada és bàsicament el paisatge rural, humanitzat i geòrgic (no bucòlic).

La terra, en efecte, els ofereix l'escenari on es desenvolupa el drama de l'existència humana, és la base on l'home, com l'arbre, arrela. Aquests dos poetes maldaran per a descriure, amb tota llur capacitat suggeridora, la vida, però no una vida abstracta, sinó temporal. Machado dirà que «*el poema que no*

tenga muy marcado el acento temporal estará más cerca de la lógica que de la lírica» («L'arte poética de Juan de Mairena»). Per a Villangómez, certs indrets són la mirada «des d'on esguardar els homes i les coses i veure passar el temps» (Pròleg a *La mirada/Declarat amb el vent*), i encara en un altre lloc afirmarà que «en poesia no es tracta d'una manifestació estàtica, sinó d'una manifestació en moviment. La poesia es propaga per la paraula, com la música pels sons, i tant l'una com l'altra es despleguen dins el temps» (*Parlar i escriure*).

I arribem al primer gran poema emblemàtic, el primer que Villangómez escriu sencer pensant en Machado, però sense dir-ho, sense fer-ho explícit. És el titulat «A un poeta», un sonet que figura dins *Elegies i paisatges*, llibre iniciat en 1933, quan l'autor té a penes vint anys d'edat, i acabat deu anys després, en 1943, quan ja ha complert els trenta:

A UN POETA

Com s'abranda la flama al pas del vent,
rítmic com la paraula compassada,
el teu vers incendia amb l'alenada,
als meus prompts calius, el sentiment.

Més enllà de la frase transparent,
del cristall on s'aboca la mirada,
hi panteixa l'angúnia desvetllada
i la desesperança es fa present.

Cap al teu cim cuido aixecar-me, foll
de la malenconia dels teus cants.
No s'apaga la set amb el teu doll.

Ans l'ànima s'encén amb més fretura.

Ungida de bellesa, la veu pura
obre més els profunds interrogants.

M. VILLANGÓMEZ
Elegies i paisatges

Elegies i paisatges és el seu primer llibre. Les circumstàncies adverses en què van ser escrits gran part dels poemes –la guerra i les seves conseqüències per a la llengua i la cultura catalanes–, no li permetien de pensar que un dia fossin publicats. Quan ho fa, però, omet el nom d’Antonio Machado del sonet que dedica al seu mestre. No sé ben bé si per temor que la censura li ho prohibeixi, o per qualsevol altra senzilla raó. Sigui com sigui, en les successives edicions, l’endreuça continuarà en secret. Jo no estic del tot segur que sigui fàcil d’endevinar d’antuvi. Un cop ho saps, i coneixent la veneració que li tenia, es fa palès. Però d’entrada em penso que no s’endevina. En un altre lloc ja he explicat que va ser el propi Villangómez qui m’ho va confessar.

Per altra banda, quan es tenen gustos consemblants, és lògic que hi hagi coincidència de temes, com ara en el tema dels camins.

Vegem, per exemple, el següent poema:

CAMINS

Camins i corriols lents de la pagesia,
els inactius diumenges, les tardes hivernals,
per terres on el sol fingeix una alegria,
i que ventades solen combatre, i temporals.

Camí de la parella, dins fosc amor perduda,
sender pausat del vell que va a veure el veí,
i el que duu a la botiga del joc i la beguda,
i el que emplenen els joves dels ucs que empeny el vi.

Camins entre pinedes retortes, remoroses,
entre nues figueres i oliveres d'argent,
amagats entre serres o mostrant, espaïoses,
les clares llunyanies que renta el pas del vent.

Gais camins, a vegades, quan s'atura la tarda,
quan toca el sol llurs vores de floretes i brins,
quan l'ametller s'adorna, quan el pagès esguarda,
complagut, els sembrats que prosperen... Camins...

M. VILLANGÓMEZ
Elegies i paisatges

És ben possible que Villangómez, en escriure aquest poema, tingués present el de Machado, «Caminos». Però, tanmateix, no s'hi assembla. Si els comparem, veiem que Villangómez és més concret, se cenyeix als camins rurals de l'illa, n'evoca el seu abient real, mentre que Machado fa una descripció de paisatge, el qual contempla des de la ciutat mora, i només a la darrera estrofa del seu poema apareixen els camins. Potser el penúltim vers, «caminos de los campos...», li suggereixi a Villangómez el primer vers del seu poema, «Camins i corriols lents de la pagesia».

En fi, encara uns altres versos del poema núm. XXIII d'*Elegies i paisatges*:

Res ja no és meu del món, res no m'aferra
a la vida. Ja puc partir. Estic nu.

M. VILLANGÓMEZ
Elegies i paisatges

Y cuando llegue el día del último viaje,
y esté al partir la nave que nunca ha de tornar,
me encontrareis a bordo ligero de equipaje,
casi desnudo, como los hijos de la mar.

ANTONIO MACHADO

Campos de Castilla

Altres al·lusions machadianes

Un podria pensar que, així com passen els anys i la poesia de Villangómez avança i pren gruix, disminueixi el seu interès per Machado. Però no és així. Villangómez va restar sempre fidel en la seva admiració i sempre el té present d'una manera conscient, assumida, acceptada. El deixeble va escollir el seu mestre perquè s'hi va reconèixer. No per a imitar-lo. Villangómez no imita ningú mai. És tan poderosa la seva personalitat poètica, que es pot permetre d'acceptar unes influències i de rebutjar-ne unes altres. Però és ben cert que després d'*Elegies i paisatges* la presència machadiana disminueix. Amb tot, encara trobem altres al·lusions que confirmen la fidelitat d'aquesta admiració.

Per exemple, tenim la secció «Tristesa que és amor», d'*Els béns incompatibles*, sota l'epígraf, «...hoy siento por vosotros, en el fondo / del corazón, tristeza /, tristeza que es amor!», que són uns versos del poema núm. VII de «Campos de Soria», secció corresponent al llibre *Campos de Castilla* d'Antonio Machado.

Un capítol de *L'any en estampes*, «Notícies del poble», també s'encapçala amb un vers d'Antonio Machado: «Porque en amor locura es lo sensato.»

La idea filosòfica d'Heràclit, «tot flueix», és adoptada tant per Machado com per Villangómez. Aquest té un poema d'*Els*

dies (1946-1949), sense títol, ple de panteisme, on trobem els següents versos:

Tot viatge, canvia,
plana, núvols, lluor.

M. VILLANGÓMEZ
Els dies

que concorden amb aquells altres de Machado:

Todo se mueve, fluye, discurre, corre o gira;
cambian la mar y el monte y el ojo que los mira.

ANTONIO MACHADO
«A orillas del Duero»
Campos de Castilla

El cop a la terra

Tenim que fins i tot d'uns versos d'Antonio Machado extreu Villangómez el títol per a un llibre seu: *El cop a la terra*, llibre molt unitari, escrit gairebé tot ell al llarg de 1956.

El mateix Villangómez declara que «treure un títol d'un gran poeta anterior no és un cas rar», i recorda els casos de Pedro Salinas que es basa en un vers de Garcilaso per a *La voz a ti debida*, i Carles Riba que titula un seu llibre, *Salvatge cor*, a partir d'unes paraules d'Ausiàs March (M. V. L. *Parlar i escriure*).

Per a la «Col·lecció Joan Roïç de Corella», una de les tres col·leccions de poesia que Camilo José Cela volia endegar, Josep M. Llompart, que llavors formava part de la redacció de *Papeles de Son Armadans*, li diu, en una carta del 16 de maig

de 1956, que han pensat en ell. Villangómez li contesta que està acabant un llibre i que aviat els ho podrà trametre enllestit. Llompart li respon donant-li les gràcies i li diu que té «tot l'estiu i tardor per cercar títol al recull i revisar-lo bé».

«Per la carta –recorda Villangómez– es veu que el meu llibre, encara no acabat, necessitava un títol, cosa que a vegades comporta recerques i vacil·lacions» (M. V. L. *El llambreig en la fosca*).

El títol d'aquest llibre, finalment serà el que li coneixem, *El cop a la terra*, i li fou suggerit pels següents versos d'Antonio Machado:

Un golpe de ataúd en tierra es algo
perfectamente serio.

ANTONIO MACHADO
«En el entierro de un amigo»
Soledades

Villangómez, tanmateix, explica que ell n'ampliava el sentit.

«El cop a la terra –diu– no era només aquest cop final. El començament de la vida també es podia representar pel cop –la naixença– de la caiguda involuntària al món. I entremig hi havia els constants i costosos cops de l'aixada a la terra d'on el pagès, treballosament, arrancava el necessari per a la seva subsistència. Aquest darrer sentit esqueia en uns poemes que es referien a diferents aspectes de la vida camperola» (M. V. L. *El llambreig en la fosca*).

Segons ell mateix explica «a *El cop a la terra* el tema ja no és la natura, la terra, el camp, sinó el poble, la gent que l'habita».

Machado també es fixà en la gent, i va saber connectar amb el poble, del qual es feia eco en els seus poemes, per això se l'ha definit com a poeta del poble.

«Hi ha versos meus –diu Villangómez– on apareixen cels, astres, mars, terres en estat gairebé natural, és a dir, versos amb un cert sentit còsmic i tel·lúric, i d’altres versos més pròxims als camps de conreu, amb els seus pobladors, els que hi neixen com si hi caiguessin de “cop”, els que treballen amb el “cop” de les seves eines, els que són soterrats amb aquell darrer “cop” a terra de què parlava Antonio Machado. Més ben dit, el que es manifesta és el ressò del “cop” repetit dins l’ànima de qui escriu» (Entrevista a Jaume Galmés. *Parlar i escriure*).

Com veiem, el dels homes del camp és un altre tema coincident en les seves respectives obres. Però tinc per a mi que Villangómez és més realista i, tal vegada, elegíac, mentre que Machado, per ventura, és més idealista i tràgic.

Finalitzat el llibre, Villangómez el fa arribar al seu amic Llompart. Aquest, en una carta del 8 d’agost de 1956, n’hi parla impactat. Entre altres coses, li diu: «Llegint *El cop a la terra* he hagut de pensar en el millor Costa i Llobera (...) o en la Castella espiritualitzada d’Antonio Machado.»

Certament, l’actitud dels dos poetes davant el paisatge és consemblant. És contemplativa. I per als dos la terra significa el mateix. Gresol de la vida en general i de l’existència humana en particular.

Com explica detalladament Marià Villangómez a l’article «Moments de la història de la publicació d’*El cop a la terra*», el seu llibre finalment va sortir publicat per l’Editorial Moll en 1962, amb un pròleg de Josep M. Llompart, que havia entrat a treballar a la benemèrita casa.

Les tres col·leccions de poesia projectades per Camilo José Cela no arribaren a quallar. La castellana no va passar del primer volum.

Tenim, doncs, que ja des del títol, també aquest llibre acull la companyia d’Antonio Machado, i també en alguns poemes es nota.

Per exemple en el poema:

ELLES (fragment)

–Això elles, les dones.

Això: la casa, l'aviram...

Aquí, emperò, també treballen

en feines de més gruix.

Surten al camp amb falç o aixades,

damunt la terra es vinclen,

les defensen del sol capells i mocadors.

Elles, les sempre mares,

les esclaves pregones de l'amor.

Els seus pits generosos,

delícia de l'amant,

dolça font abrigada per al desig del fill.

M. VILLANGÓMEZ

El cop a la terra

sembla ser una rèplica de «La mujer manchega». Però si en el poema de Machado el món reservat a les dones és:

el patio, la alcena, la cueva y la cocina,

la rueca y la costura, la cuna y la pitanza

en el de Villangómez, a més a més:

també treballen

en feines de més gruix

perquè, igual que fan els homes de pagès, les dones eivisenques:

surten al camp amb falç o aixades

i també, com els homes:

damunt la terra es vinclen...

Però si les dones manxegues:

el sol de la caliente llanura veraniega
quemó su piel...

A les pageses eivissenques,

les defensen capells i mocadors.

Mentre que per a Machado la dona és simbòlicament literària, per a Villangómez és sobretot terral: mare, companya de feines, amant, esposa i protectora... En definitiva, les seves atribucions, com les seves tasques, són més diverses, per contrast a l'evocada a «La mujer manchega», en què «su obra es la casa»... Diríem, una vegada més, que Villangómez és més realista, veu la dona des de la proximitat, des de dins del seu mateix món. Machado la contempla des de fora.

Un altre poema coincident, és el següent:

EL FOLL (fragment)

Era ja vell i mantenia dreta
la seva gran alçària.
La gent, de sobte, va adonar-se
que una greu ombra de tristesa,
com un núvol que munta, torbava els seus ulls blaus.
Fugia de tothom, es recloïa
dins el seu pensament esgarriat,
tirànic com un rei cruel i injust.
Esposa, fills, no podien entrar-hi;

els veia de lluny, eren molt lluny,
a un altre món de llums que ja oblidava.
El camp, el camp entorn, sense verdor,
camp d'arbres morts, de pols, només camí
per a fugir molt lluny, lluny d'un mateix,
lluny d'aquell ull roent, pregon, que es diu culpa.
Car quan el vell parlava –i a penes si parlava–,
tornava, retornava sempre a un incert pecat...

M. VILLANGÓMEZ

El cop a la terra

Remarquem que Antonio Machado també té el poema «El loco», on descriu un personatge esgarriat que igualment «purga un pecado ajeno», i fuig de tot i de la gent: «Huye de la ciudad», errant «por un camino en la árida llanura».

Si en Machado:

El loco vocífera
a solas con su sombra y su quimera

Villangómez ens informa que el seu foll:

Fugia de tothom, es recloïa
dins el pensament esgarriat

però que, en canvi, «a penes si parlava»...

Recapitulació final

Arribem, així, a *Declarat amb el vent* (1959-1962), el darrer llibre de poemes que escriví Marià Villangómez, i amb el qual clou, molt conscienciosament, el seu cicle de poesia ori-

ginal, si fa no fa, trenta anys d'inestroncada i fructífera creació poètica. No s'acaba aquí, tanmateix, la seva activitat literària, sinó que continua en una altra etapa completadora de la primera.

S'ha assenyalat que *Declarat amb el vent* ve a ser la coronació de la seva poesia, que representa una mena de recapitulació poètica i, sens dubte, també vital. El llibre enclou alguns dels poemes més impressionants i definitius de seu autor, com són els titulats «Els murs», «L'altra illa» o «Seguint Virgili»...

La secció titulada «Dins el meu temps», és formada per poemes d'homenatge a diversos poetes admirats i dels quals n'ha estat contemporani: Salvador Espriu, Carles Riba, Federico García Lorca, Rafael Alberti, Jorge Guillén, i, com és lògic, no hi podia faltar Antonio Machado.

Aquí, pel tema que hem escollit, ens interessa el dedicat al seu sempre estimat i admirat autor de *Soledades* i *Campos de Castilla*...

AMB ANTONIO MACHADO

Sòria, tan alta!
Amb Antonio Machado m'acostava
al riu, als seus pollancre.
Que lluny Andalusia!
El poeta m'hi duia amb el seu cant
d'amarga oliva.

Silenciós de soledats,
misteriós de galeries.
Però el misteri amb ell era avinent,
i el silenci es trencava
amb les poques paraules veritables.
Després als camps s'obria
de Castella, a més camps i rius, a pàtria.

Sòria i Andalusia
acompanyaven el profund batec
de l'esperit, la poesia.
Gran com els camps, el dia.

Que rics d'haver estat
durant uns anys els seus contemporanis!
Tot d'una preferit,
amb ell pel seu paisatge,
tot buits i llargues ombres, m'allunyava.
Sabia què vol dir poeta,
i els seus versos quedaven
com sols a la memòria adolescent,
llur ressò com les fulles d'un arbre
o l'aigua d'una font
dins de la tarda.
Que junts vivíem jo i aquells poemes!
Amb ells l'amor, la terra, el somni,
Espanya:
el rostre rera el vidre,
la finestra amb reflexos de la posta,
la tarda desolada com un home.
Tothora cercant Déu –o defugint-lo–
entre la boira.

M. VILLANGÓMEZ

Declarat amb el vent

Aquest poema –salta a la vista– és ben diferent d'aquell hermètic sonet de gairebé trenta anys abans. Per començar, no amaga el nom de qui va adreçat, sinó que figura al títol mateix. Aquí tot és transparent. I aquells inicials «profunds interrogants», el poeta els ha anat esbrinant al llarg dels anys, amb la poesia que ell ha escrit, però també acompanyat de les veus

predilectes, entre les quals figura en un lloc destacat la d'Antonio Machado, per això la preposició emprada al títol és «amb», la qual denota companyia, un anar fent el camí de la vida acompanyat de la poesia del poeta admirat, i no hi ha cap motiu per ocultar-ho, ans ben al contrari, la gratitud obliga, i la sinceritat, i la seguretat d'haver sabut perfer una obra ben personal i digna de l'alt magisteri escollit.

Quina confessió més bella en aquests versos, i quina veritat.

Que rics d'haver estat
durant uns anys els seus contemporanis!

El poema és un recorregut pel món poètic de Machado. Al seu poema «El Dios ibero», l'home del camp es queixa amb amargura a un Déu totpoderós que afavoreix els rics, mentre que al pobre li dóna «su fatiga y su esperanza».

Abans havia dit:

tu lumbre da sazón al rubio grano,
y cuaja el hueso de verde oliva

final que en el vers núm. 6 del poema de Villangómez es recorda com «amarga oliva».

Hi ha al·lusions als llibres titulats *Soledades* i *Galerías*, als versos núm. 7 i núm. 8. El vers núm. 23, «Sabia què vol dir poeta», fa referència al poema de Machado «El poeta» i, concretament, al vers que fa:

Y supo cuánto es la vida hecha de sed y dolor.

R

En un procediment retòric ben estudiat per Carlos Bousoño, i que ell denomina «Ruptura del sistema», consistent bàsicament a introduir, o millor dit, emprar, frases fetes o versos

50

d'altri, a manera de *collage*, en el propi discurs poètic, els dos versos darrers del poema que comentem:

Tothora cercant Déu –o defugint-lo–
entre la boira

són en realitat la traducció, amb un afegit, del següent vers d'Antonio Machado:

Siempre buscando a Dios entre la niebla.

ANTONIO MACHADO

«Es una tarde cenicienta y mustia»

Galerías

En aquest repàs que he fet de la presència de la poesia d'Antonio Machado a la poesia de Marià Villangómez m'agradaria haver suscitat, almenys, un major interès per a tornar-la a llegir, fruit-la, si això és possible, amb més intensitat encara, reparant en aspectes que sovint poden passar desapercebuts, no sols en aquest cas, sinó en la majoria, i que, previnguts, ens poden permetre una lectura més aprofundida, més enriquidora i més feliç.